

تحلیلی بر نقش عوامل طبیعی در توسعه شهرستان اهر

محسن رنجبر

عضو هیات علمی دانشگاه آزاد واحد شهرری

معصومه رشیدزاده

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته ژئومورفولوژی دانشگاه آزاد واحد شهرری

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۱۱/۲۲

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۱۰/۷

چکیده

شهرستان اهر در شمال غربی ایران در استان آذربایجان شرقی واقع شده و از نظر مختصات جغرافیایی در عرض شمالی ۳۸ درجه و ۱۸ دقیقه الی ۳۹ درجه قرار گرفته است. این شهرستان از لحاظ طبیعی تحت تاثیر اقلیم نیمه خشک و سرد قرار گرفته که به دلیل وضعیت خاص توپوگرافی منطقه، مضرس بودن برخی ارتفاعات، دره های تنگ و عمیق و واحدهای تپه ماهوری و کوهستان از عوامل عمده تاثیر گذار در پراکنش کانونهای جمعیتی روستایی و شهری می باشد. از نظر ساختار اکولوژیک منطقه، روستاها در دو وضعیت روستاهای دشتی و کوهستانی مورد بررسی قرار گرفته و ۶۳/۸ درصد روستاهای شهرستان اهر روستاهای دشتی و ۳۶/۲ درصد آن را روستاهای کوهستانی تشکیل می دهد. همچنین بررسی زمین لرزه های منطقه حاکی از وجود گسلهای فعال و غیرفعال در منطقه است که خود عاملی در جهت جلوگیری از رشد جمعیت و رشد ساختارهای اقتصادی محسوب می شود بررسی تحولات شاغلین شهر به تفکیک نوع فعالیت نشان میدهد که تعداد ۳۷۳۷ شغل جدید در بخش خدمات که تعداد ۳۲۰۰ شغل مربوط به خدمات اجتماعی و شخصی است، ایجاد شده است. در مقابل بخش صنعت در این دهه حدود ۹۲۴ شغل از دست داده است. کاهش سهم شاغلین صنعتی با افزایش سهم شاغلین خدمات جبران شده، و سهم شاغلین کشاورزی، ساختمان و... در این دوره ثابت بوده است. تحولات فوق رامیتوان نشانه مرکزیت این منطقه دانست که بعنوان مرکزی برای ارائه خدمات اداری و تجاری به نقاط روستایی شهرستان اهر عمل میکند. لذا در این تحقیق ضمن بررسی نقش عوامل طبیعی در توسعه شهرستان و نقش آن در پراکنندگی کانونهای جمعیتی و فعالیتی مورد مطالعه قرار گرفته است.

واژگان کلیدی: شهرستان اهر، جمعیت، نوع فعالیت، گروههای عمده فعالیت، گسل، روستاهای دشتی

مقدمه

جمعیت به مثابه یکی از سه رکن اصلی تشکیل جامعه و تمدن و پیش شرط تحولات اجتماعی و به عنوان علت و درعین حال معلول دگرگونی های اقتصادی و اجتماعی چه در روستا و چه در شهر نقش مهمی بر عهده دارد. از یکسو مختصات کمی و آماری و ویژگی های کیفی جمعیت نتیجه و بازتاب شرایط عینی و ذهنی جامعه است و به همین جهت شناخت چند و چون آن به شناخت کلی جامعه منتهی می شود و از سوی دیگر مشخصات جمعیتی و ترکیب و حرکات آن در تمام وجوه موثر است و به همین دلیل شناخت مختصات آن در برنامه ریزی برای توسعه، ضرورت تعیین کننده دارد. با توجه به مهم بودن این مسئله در این مقاله به بررسی ویژگی های طبیعی شهرستان اهرو ویژگی های جمعیتی و ساختار اقتصادی ناحیه اهرمی پردازیم. به طور خلاصه به اهم نتایج به دست آمده در این تحقیق می پردازیم: این استان از لحاظ طبیعی تحت تاثیر آب و هوای مدیترانه ای قرار دارد به طوریکه قسمت عمده ای از آن را اقلیم نیمه خشک و سرد و مناطقی از آن را اقلیم نیمه مرطوب سرد و قسمت دیگر آن را اقلیم نیمه خشک و معتدل قرار داده، بررسی و وسعت اراضی منطقه بر حسب نوع قابلیت کاربری نشان می دهد که درصد قابل توجهی از استان را کوهها سپس تپه ها، فلاتها و تراسهای فوقانی، دشتهای و اراضی پست و شور و... تشکیل می دهند. همچنین بررسی زمین لرزه های تاریخی منطقه حاکی از وجود گسلهای فعال و غیرفعال در منطقه است که خود عاملی در جهت جلوگیری از رشد جمعیت و رشد ساختارهای اقتصادی محسوب می شود. گرایش به شهرنشینی و افزایش جمعیت شهری در منطقه مورد مطالعه کاملاً مشهود است و عامل آن را در عدم تعادل اقتصادی و امکانات اقتصادی اجتماعی و زیربنایی شهرها باید جستجو کرد. به طور کلی از نظر ساختار اکولوژیک منطقه، روستاها در دو وضعیت روستاهای دشتی و کوهستانی مورد بررسی قرار گرفته است

نوع روش تحقیق

این تحقیق عموماً از روش تحلیلی و با استناد به مطالعات میدانی و کتابخانه ای انجام خواهد شد. مطالعات نظری و کتابخانه ای عمدتاً جهت مطالعه ادبیات موضوع و بررسی و پیشینه تحقیق و نیز دستیابی به چارچوبی مناسب برای مطالعه موضوع و کسب دیدگاههای مربوط به آن انتخاب شده است. بدین منظور به کتابهایی که در زمینه ژئومورفولوژی و کاربرد آن در برنامه ریزی محیطی وجود داشته و همچنین

مقالات و کتبی که در زمینه مدیریت مخاطرات محیطی وجود دارد استناد خواهد شد. همچنین جهت تهیه نقشه‌های متعدد و تجزیه و تحلیل‌های لازم از نرم‌افزار Arc GIS و ILWIS و Excel و SPSS استفاده خواهد شد.

موقعیت جغرافیایی

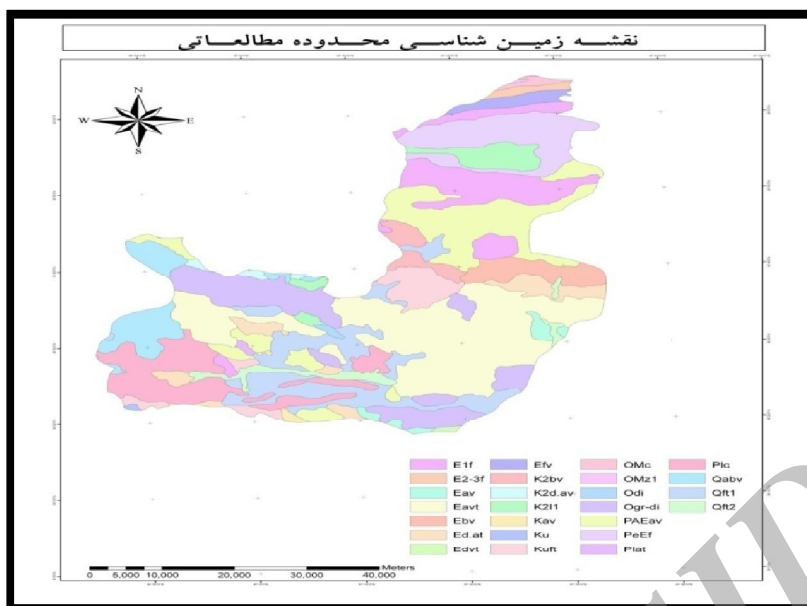
شهرستان اهر با وسعتی معادل $3073/93$ کیلومتر مربع $6/76$ درصد از کل مساحت استان را به خود اختصاص داده است. این شهرستان از نظر مختصات جغرافیایی در عرض شمالی 38 درجه و 18 دقیقه الی 39 درجه و از سمت شمال با شهرستان کلیبر، از شرق با استان اردبیل، از جنوب با شهرستان هریس و از غرب با شهرستان ورزقان همجوار می‌باشد. و دارای اقلیم نیمه خشک و سرد است. براساس آخرین تقسیمات کشوری شهرستان اهر دارای دویخش مرکزی و هوراند، 9 دهستان، 305 آبادی دارای سکنه و 48 آبادی خالی از سکنه می‌باشد.

شکل شماره ۱- نقشه موقعیت شهرستان اهر

زمین شناسی

شهرستان اهر از نظر زمین شناسی درزون ساختاری البرز-آذربایجان قرار دارد ویژگی مهم این منطقه شباهت زیاد و رخساره سنگهای پرکامبرین، کامبرین و اروویسین با ایران مرکزی می‌باشد

شکل شماره ۲- نقشه زمین شناسی شهرستان اهر

گسلهای شهرستان اهر

شدت و تنوع فعالیت‌های تکتونیکی در منطقه اهر باعث جابجایی در بخش‌های مختلف سنگهای رسوبی و آذرین شده و در نتیجه گسله‌هایی را در منطقه ایجاد کرده اند گسله اصلی که سبب پیدایش پدیده‌های ژئومورفولوژی منطقه اهر شده گسله شمال قوشه داغ می باشد. گسله شمال قوشه داغ را می توان از نوع عادی یا مستقیم به شمار آورد، چون روی سطح گسل کمر بالا (چاله اهر) نسبت به کمر پایین (زمینهای پایکوه قوشه داغ) به سمت پایین حرکت کرده است. نقشه‌های زمین شناسی ۱:۲۵۰۰۰۰ و ۱:۱۰۰۰۰۰۰ (پایکوه قوشه داغ) به سمت پایین حرکت کرده است. نقشه‌های زمین شناسی ۱:۲۵۰۰۰۰ و ۱:۱۰۰۰۰۰۰ گویای آنست که پیدایش گسل به اواخر ائوسن و اوایل اولیگوسن برمی گردد و شیب گسل به طرف شمال می باشد همچنین در شهرستان اهر گسلها و شکستگیهای زیادی با روند شمال غربی - جنوب شرقی وجود دارد گسله های اصلی منطقه به ترتیب زیر می باشد:

۱- **گسله مزرعه:** در غرب اهر امتداد این گسله شمال غرب - جنوب شرقی بوده و به احتمال زیاد در رسوبات پلیو - پلیوستسن به طرف شمال غرب تا سونگون امتداد دارد. گمان می رود سنگهای آتشفشانی کواترنری (از جنس بازالت) در شمال غرب اهر نشان دهنده امتداد آن می باشد.

۲- **گسله شمال اهر:** در شمال اهر با جهت شمال غربی - جنوب شرقی تا مونزونیت رشته شیور امتداد دارد.

۳- گسله خمیده و نه آباد : در راستای کناره جنوبی کوه شیور سنگهای آتشفشانی کرتاسه را با سنگهای آتشفشانی ائوسن پیوند می دهد .

۴- گسله کجان: این گسله با روند شمال غرب - جنوب شرق در غرب اهر سنگهای آتشفشانی کرتاسه و سنگهای پالئوسن را در کنار هم قرار داده است.(منبع ۱)

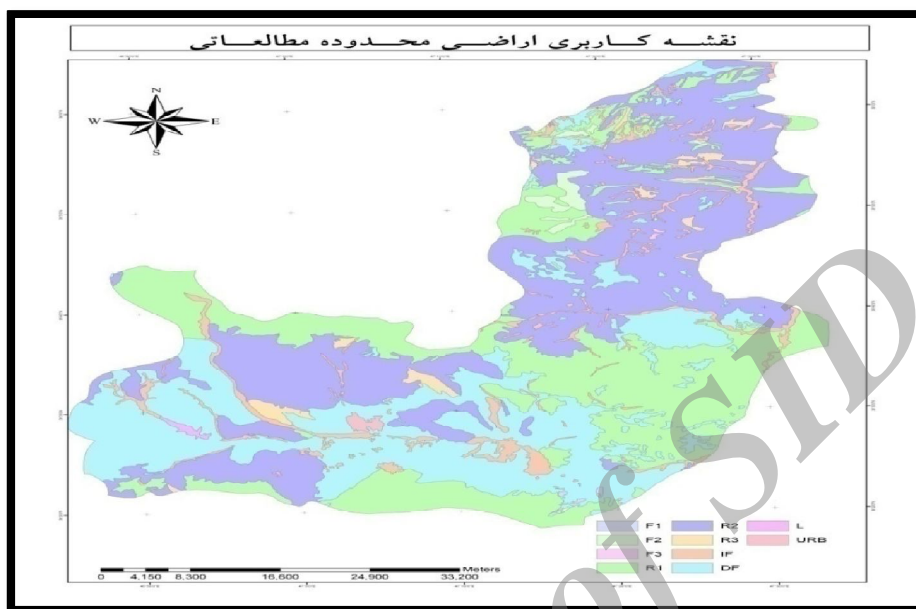

شکل شماره ۳- نقشه پراکندگی گسلهای شهرستان اهر

کشاورزی

بررسی وسعت اراضی منطقه برحسب نوع قابلیت کاربری نشان می دهد که درصد قابل توجهی از استان را کوهها سپس تپه ها، فلاتها و تراسهای فوقانی، دشتهای و اراضی پست و شور و... تشکیل می دهند. وجود تاسیسات زیر بنای در خصوص کشاورزی چون زمین مناسب، آب کافی سبب شده است که ناحیه اهر در موقعیت کشاورزی مناسب قرار گیرد و در زمینه کشاورزی، دامپروری و باغداری از رونق به سزایی برخوردار است. (همچنین احداث سد ستارخان در شهرستان اهر و بهره برداری از آن، سطح باغات زیر کشت افزایش یافته و در حال حاضر روزه روز در حال افزایش می باشد. به طور کلی شهرستان اهر منطقه ای غله خیز است و در این امر اولویت بخش ها به ترتیب زیر است. کلپیر، ورزقان، مرکزی، هوراند و خداآفرین. ۲۰ درصد از کل مساحت شهرستان به عنوان زمین زراعی قابل کشت است. ۸۵ درصد آن دیمی و ۱۵ درصد آبی است، ۶۰ درصد آنها زیر کشت می رود و ۴۰ درصد به آیش گذاشته می شود. ۸۰ درصد از

دهقانان با کمبود زمین زراعی مواجهند و مساحت زمین های زراعی روستاها و خانوارها رو به کاهش است. مساحت متوسط زمین برای کلیه خانوارهای روستایی ۴/۱ هکتار است که به طور متوسط از ۱۶ قطعه تشکیل می شود.

شکل شماره ۴- نقشه کاربری اراضی شهرستان اهر

بررسی وضعیت نیروی انسانی

جمعیت در سن کار یا عرضه بالقوه نیروی انسانی

بر اساس آمار و اطلاعات سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۷۵ از مجموع ۲۹۰۵۰۱ نفر جمعیت ساکن در ناحیه ۷۲/۸۵ درصد (۲۱۱۶۲۹ نفر) در سن کار قرار داشته و عرضه کنندگان بالقوه نیروی انسانی ناحیه را تشکیل می دادند. بررسی ها نشان می دهد که نسبت جمعیت در سن کار در سال ۱۳۸۵ معادل ۸۴/۳۱ درصد بوده است. این بدین معنی است که عرضه بالقوه نیروی انسانی ناحیه طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ افزایش یافته است

جدول شماره ۱- جمعیت در سن کار و سهم آن به تفکیک ناحیه و شهرستان ها (سال های ۷۵ و ۸۵)

شهرستان کلیر	شهرستان ورزقان	شهرستان اهر	ناحیه	جمعیت در سن کار (۱۳۸۵)	شهرستان کلیر	شهرستان اهر	ناحیه	جمعیت در سن کار (۱۳۷۵)
۷۵۵۶۸	۴۰۱۴۳	۱۲۶۵۴۴	۲۴۲۲۵۵		۶۵۷۸۶	۱۴۵۸۵۳	۲۱۱۶۲۹	
۸۴/۲۵	۸۳/۴۴	۸۴/۶۳	۸۴/۳۱	سهم از کل جمعیت	۷۱/۱۴	۷۳/۶۵	۷۲/۸۵	سهم از کل جمعیت

منبع: مرکز آمار ایران

جدول شماره ۲- تعداد شاغلین و نرخ اشتغال به تفکیک ناحیه و شهرستانها (سالهای ۷۵ و ۸۵)

شهرستان کلیر	شهرستان ورزقان	شهرستان اهر	ناحیه	تعداد شاغلین (۱۳۸۵)	شهرستان کلیر	شهرستان اهر	ناحیه	تعداد شاغلین (۱۳۷۵)
۳۳۲۶۵	۱۹۹۱۷	۴۲۸۰۵	۹۵۹۸۷		۲۴۲۲۵	۵۶۱۴۴	۸۰۳۶۹	
۹۳/۹۷	۹۵/۱۸	۷۹/۴۲	۸۷/۰۹	نرخ اشتغال	۹۱/۲۸	۹۱/۷۳	۹۲/۷۷	نرخ اشتغال

منبع: مرکز آمار ایران

نرخ بیکاری

در بازار کار تفاوت بین عرضه بالفعل نیروی کار و تقاضای نیروی کار عمدتاً با عرضه است. بدین معنی که همواره عرضه بیشتر از تقاضا بوده و عده‌ای از عرضه‌کنندگان نیروی کار موفق به یافتن شغل نمی‌شوند. این امر تا اندازه‌ای طبیعی است. همواره اشخاص جدیدی وارد بازار کار می‌شوند و گروهی نیز برای راه‌اندازی فعالیت جدید به دنبال نیروی کار هستند. در سال ۱۳۷۵ نرخ بیکاری برابر با ۷/۲۳ درصد بوده و در سال ۱۳۸۵ این نرخ افزایش یافته و به ۱۲/۹۱ درصد رسیده است.

جدول شماره ۳- تعداد بیکاران و نرخ بیکاری به تفکیک ناحیه و شهرستانها (سالهای ۷۵ و ۸۵)

شهرستان کلیر	شهرستان ورزقان	شهرستان اهر	ناحیه	تعداد بیکاران (۱۳۸۵)	شهرستان کلیر	شهرستان اهر	ناحیه	تعداد بیکاران (۱۳۷۵)
۲۱۳۳	۱۰۰۹	۱۱۰۹۱	۱۴۲۳۳		۱۲۰۱	۵۰۶۰	۶۲۶۱	
۶/۰۳	۴/۸۲	۲۰/۵۸	۱۲/۹۱	نرخ بیکاری	۴/۷۲	۸/۲۷	۷/۲۳	نرخ بیکاری

مأخذ: مرکز آمار ایران

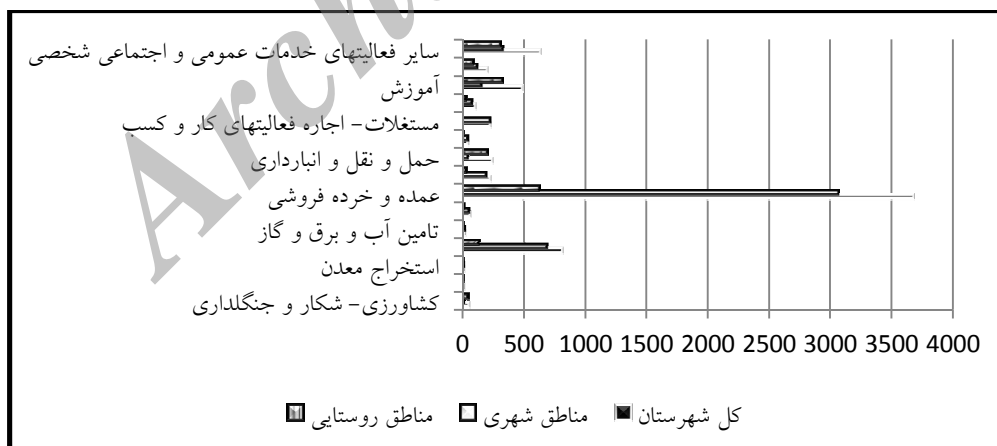
واحدهای فعالیتی و شاغلین در شهرستان اهر

بر اساس آخرین سرشماری صورت گرفته توسط مرکز آمار در سال ۱۳۸۱، کل واحدهای فعالیتی موجود در شهرستان اهر ۶۷۱۶ واحد و تعداد شاغلین موجود در این واحدها ۱۹۴۰۹ نفر است از این تعداد ۴۹۶۵ واحد فعالیت (۷۳/۹ درصد کل شهرستان) در مناطق شهری و ۱۷۵۱ واحد فعالیت شهرستان (۲۶/۱ درصد) در مناطق روستایی واقع شده‌اند. از ۱۹۴۰۹ نفر شاغلین موجود در واحدهای فعالیت شهرستان اهر، ۱۴۴۳۸ نفر (۷۴/۴ درصد) در واحدهای فعالیتی مناطق شهری شهرستان اهر و ۴۹۷۱ نفر (۲۵/۶ درصد) در واحدهای فعالیتی مناطق روستایی قرار دارند. در جدول ذیل، وضعیت اقتصادی شهرستان اهر بر اساس آمار سرشماری عمومی کارگاهی مرکز آمار به تفکیک مناطق شهری و روستایی و تعداد واحد و شاغل آورده شده است.

جدول شماره ۴- بررسی وضعیت اقتصادی شهرستان اهر به تفکیک گروههای عمده فعالیت و مناطق شهری و روستایی براساس تعداد واحد و شاغل

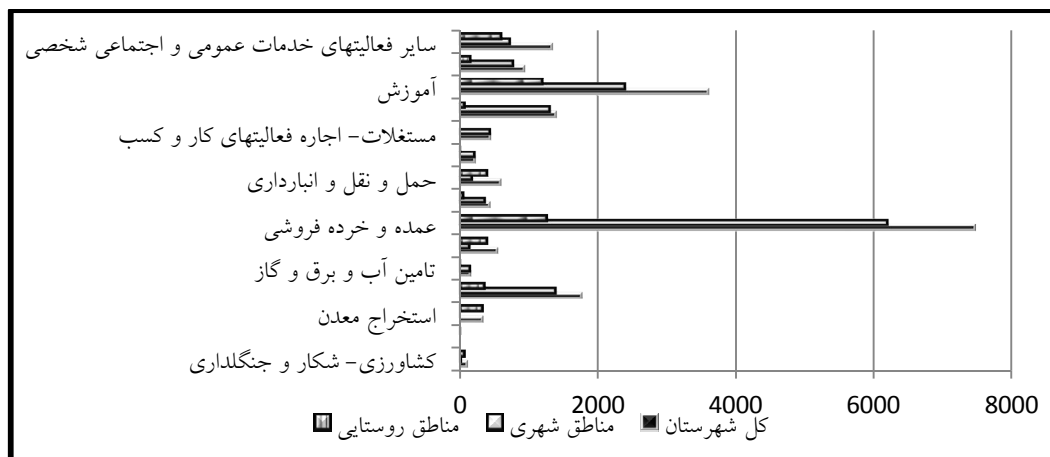
مناطق روستایی شهرستان		مناطق شهری شهرستان				شهرستان اهر						
سهم از گروه	تعداد شاغل	سهم از گروه	تعداد واحد	سهم از گروه	تعداد شاغل	سهم از گروه	تعداد واحد	سهم از کل	تعداد شاغل	سهم از کل	تعداد واحد	
۷۰/۸	۸۰	۸۰	۴۰	۲۹/۲	۳۳	۲۰	۱۰	۰/۹	۱۱۳	۰/۷	۵۰	کشاورزی- شکار و جنگلداری
۱۰۰/۰	۲	۱۰۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰/۰	۲	۰/۰	۱	شیلات
۹۸/۸	۳۴۰	۶۰	۳	۱/۲	۴	۴۰	۲	۱/۸	۳۴۴	۰/۱	۵	استخراج معدن
۲۰/۶	۳۶۴	۱۵/۷	۱	۷۹/۴	۱۴۰۳	۸۴/۳	۶۸۰	۹/۱	۱۷۶۷	۱۲/۰	۸۰۷	صنعت
۲/۵	۴	۱۵/۴	۲	۹۷/۵	۱۵۹	۸۴/۶	۱۱	۰/۸	۱۶۳	۰/۲	۱۳	تامین آب و برق و گاز
۷۲/۵	۴۰۴	۱۰/۵	۶	۲۷/۵	۱۵۳	۸۹/۵	۵۱	۲/۹	۵۵۷	۰/۸	۵۷	صنعت ساخت
۱۷/۰	۱۲۶۴	۱۶/۸	۶۱۸	۸۳/۰	۶۱۹۱	۸۳/۲	۳۰۵۶	۴/۳۸	۷۴۵۵	۷/۵۴	۳۶۷	عمده و خرده فروشی
۱۴/۰	۶۲	۱۴/۰	۳۱	۸۶/۰	۳۸۰	۸۶/۰	۱۹۰	۲/۳	۴۴۲	۳/۳	۲۲۱	هتل و رستوران داری
۶۸/۰	۴۰۵	۸۲/۰	۱۹۶	۳۲/۰	۱۹۱	۱۸/۰	۴۳	۳/۱	۵۹۶	۳/۶	۲۳۹	حمل و نقل و انبارداری
۰/۹	۲	۲/۶	۱	۹۹/۱	۲۲۵	۹۷/۴	۳۷	۱/۲	۲۲۷	۰/۶	۳۸	واسطه گریهای مالی
۰/۰	۰	۰	۰	۱۰۰/۰	۴۵۶	۱۰۰	۲۱۴	۲/۳	۴۵۶	۳/۲	۲۱۴	مستغلات- اجاره فعالیتهای کار و کسب
۵/۶	۷۸	۲۶	۲۶	۹۴/۴	۱۳۱۸	۷۴	۷۴	۷/۲	۱۳۹۶	۱/۵	۱۰۰	اداره امور عمومی و دفاع و تامین اجتماعی اجباری
۳۳/۴	۱۲۰۳	۶۷/۴	۳۲۱	۶۶/۶	۲۴۰۱	۳۲/۶	۱۵۵	۱۸/۶	۳۶۰۴	۷/۱	۴۷۶	آموزش
۱۶/۸	۱۵۸	۴۰/۷	۷۹	۸۳/۲	۷۸۳	۵۹/۳	۱۱۵	۴/۸	۹۴۱	۲/۹	۱۹۴	بهداشت و مددکاری اجتماعی
۴۴/۹	۶۰۵	۴۷/۸	۳۰۰	۵۵/۱	۷۴۱	۵۲/۲	۳۲۷	۶/۹	۱۳۴۶	۹/۳	۶۲۷	سایر فعالیتهای خدمات عمومی و اجتماعی شخصی
۲۵/۶	۴۹۷۱	۲۶/۱	۱۷۵۱	۷۴/۴	۱۴۴۳	۷۳/۹	۴۹۶۵	۱/۰	۱۹۴۰	۱/۰	۶۷۱۶	جمع

منبع: مرکز آمار ایران

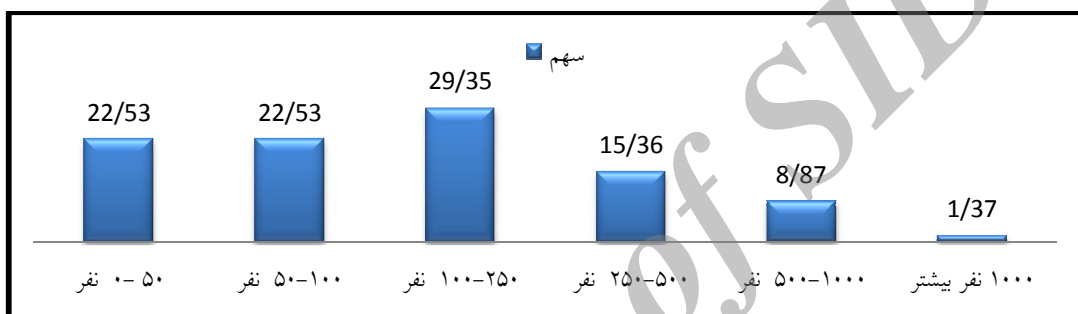

شکل شماره ۱- نمودار بررسی وضعیت واحدهای تولیدی در کل شهرستان اهر به تفکیک مناطق شهری و روستایی بر حسب گروه های عمده فعالیت - ۱۳۸۱

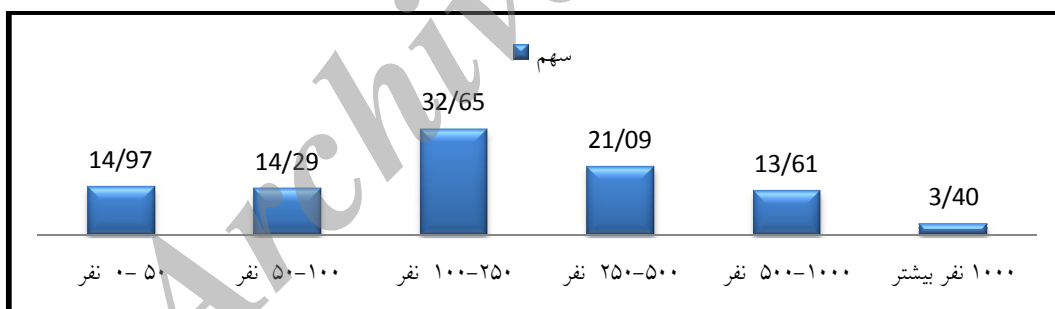

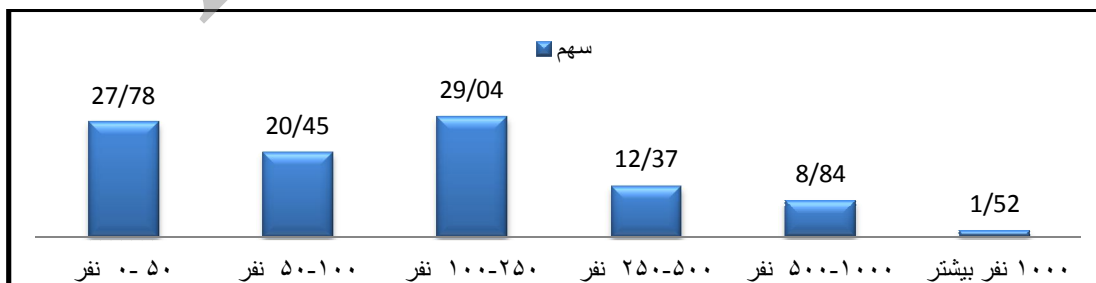
شکل شماره ۲- نمودار بررسی وضعیت شاغلین موجود در واحدهای تولیدی در کل شهرستان اهر به تفکیک مناطق شهری و روستایی بر حسب گروه های عمده فعالیت -۱۳۸۱

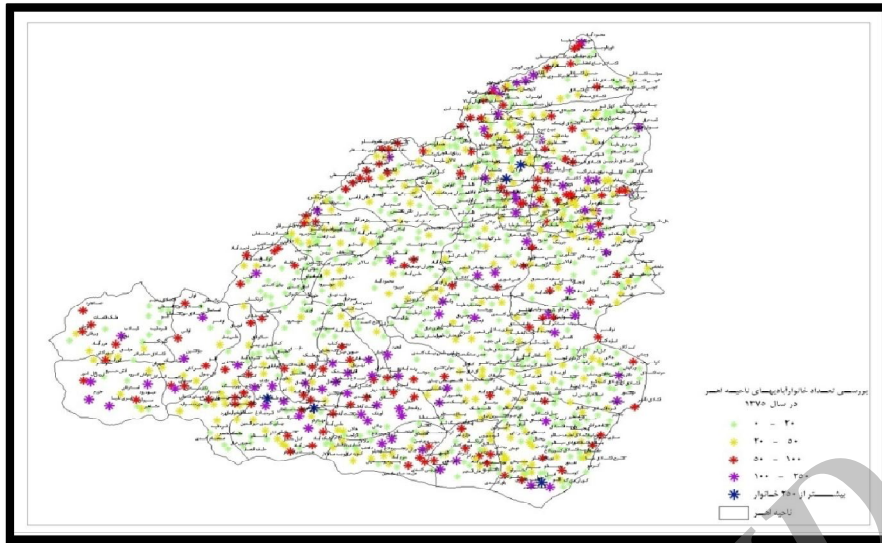
شکل شماره ۳- نمودار توزیع نسبی جمعیت در آبادیهای شهرستان اهر به تفکیک گروه های جمعیتی در سال ۱۳۸۵

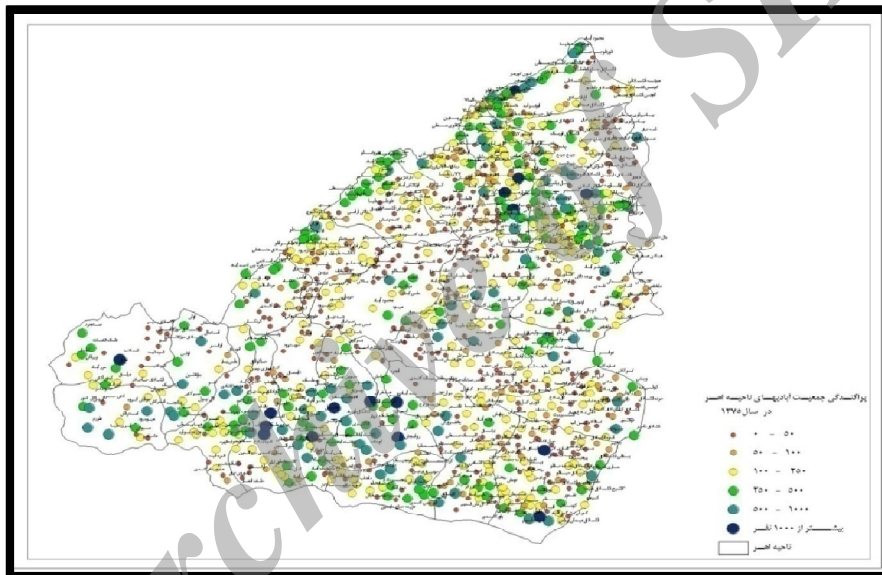
شکل شماره ۴- نمودار توزیع نسبی جمعیت در آبادیهای شهرستان ورزقان به تفکیک گروه های جمعیتی در سال ۱۳۸۵

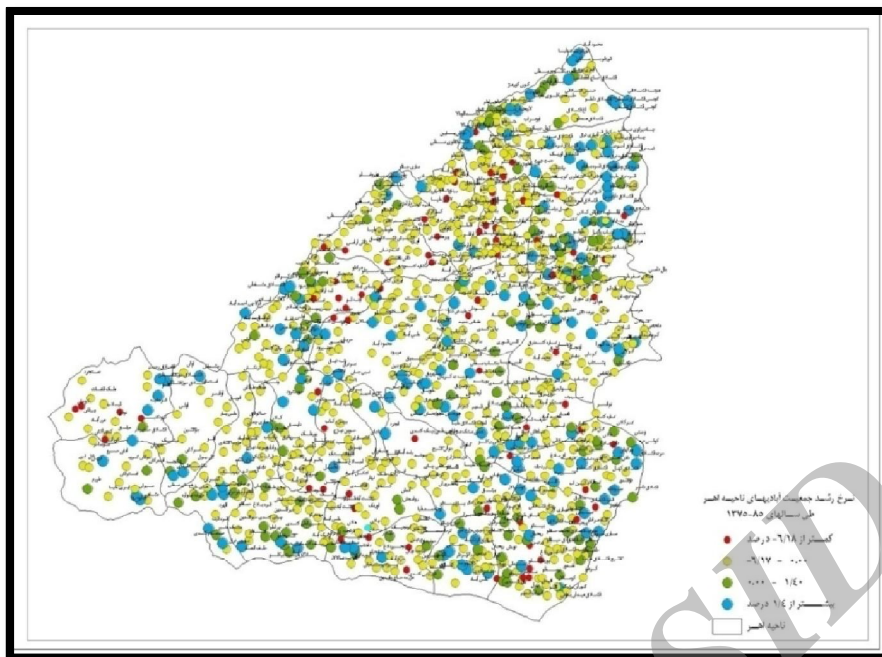
شکل شماره ۵- نمودار توزیع نسبی جمعیت در آبادیهای شهرستان کلیبر به تفکیک گروه های جمعیتی در سال ۱۳۸۵

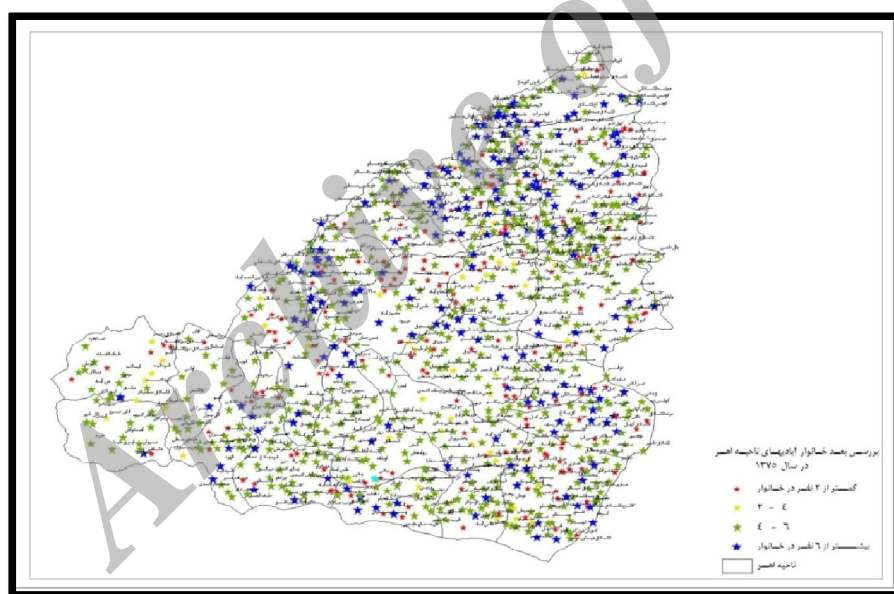
شکل شماره ۶- نمودار پراکنندگی جمعیت آبادیهای ناحیه اهر در سال ۱۳۷۵

شکل شماره ۷- نقشه بررسی تعداد خانوار روستایی ناحیه اهر در سال ۱۳۸۵

شکل شماره ۸- نمودار نرخ رشد جمعیت آبادیهای ناحیه اهر طی سالهای ۱۳۷۵-۸۵

شکل شماره ۹- نقشه بعد خاتوار آبادیهای ناحیه اهر در سال ۱۳۸۵

به دلیل وضعیت خاص توپوگرافی منطقه، مضرس بودن برخی ارتفاعات، دره های تنگ و عمیق و واحدهای تپه ماهوری و کوهستان از عوامل عمده تاثیر گذار در پراکنش کانونهای جمعیتی روستایی و شهری می باشد. که این عوامل ضمن ایجاد محدودیت های توسعه کشاورزی منطقه قابلیت هایی نیز از نظر گردشگری در منطقه ایجاد نموده است از طرفی به دلیل وجود منابع طبیعی و نیز وجود معادن معدنی

و همچنین قابلیت های بالای زیست محیطی از جمله وجود منابع آب فراوان و پوشش گیاهی غنی شهرستان، قابلیت زیادی برای توسعه در این بخشها دارد که با مدیریت و برنامه ریزی می توان توسعه شهرستان را تصریح کرد.

شکل شماره ۱۰- نقشه توپوگرافی شهرستان اهر

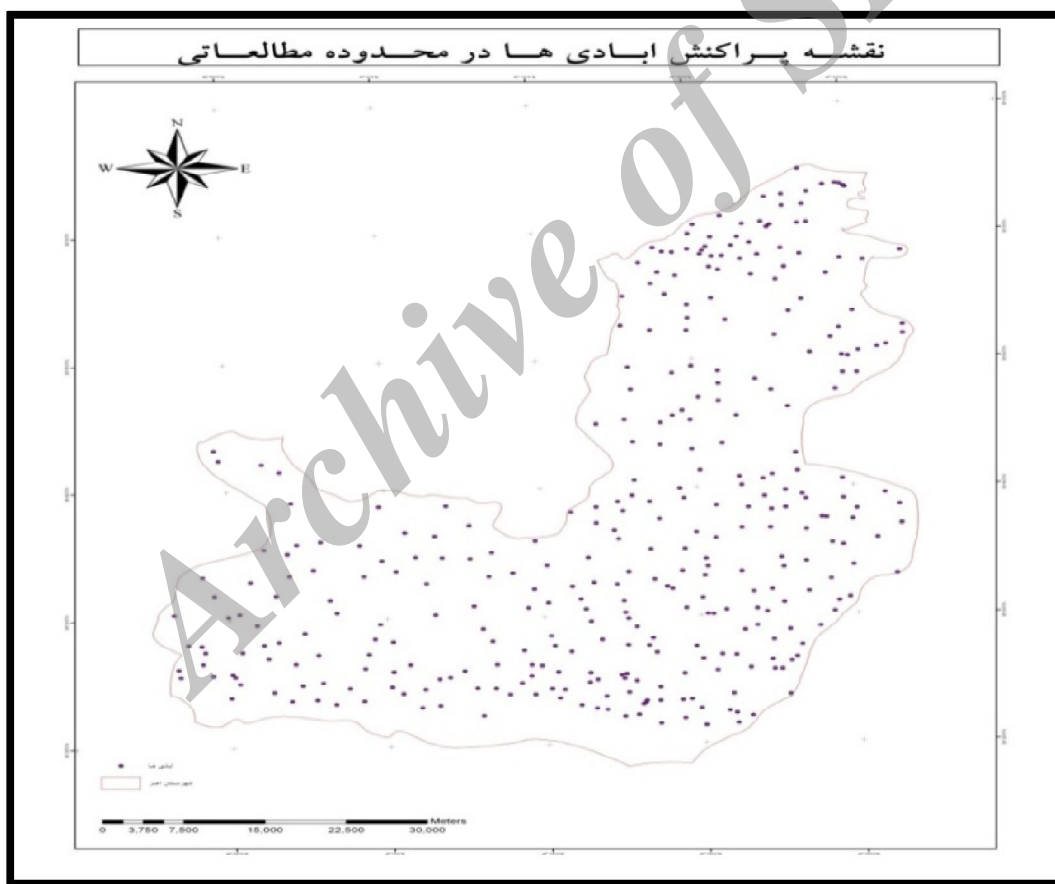
این شهرستان از نظر برخورداری از امکانات و خدمات اجتماعی در سطح پایینی قرار دارد و از نظر شاخصهای توسعه در بخش های آموزش عالی و بهداشت و درمان پایین تر از متوسط استانی قرار گرفته است از این نظر یکی از شهرستان های نسبتاً محروم استان محسوب می شود. جاذبه های گردشگری این شهرستان با اینکه در نوع خود بی نظیر و دارای ارزش ملی و جهانی هستند ولی به دلیل زیر ساختها مناسب گردشگری از قبیل شبکه های ارتباطی مناسب، خدمات رفاهی، مراکز حمایتی، گردشگری و ... تنها به عنوان یک منطقه گردشگری مطرح شده و قابلیت های اراضی در آمدزایی و توسعه فعالیت های اقتصادی و اجتماعی استفاده مناسبی صورت نگرفته است. به دلیل کوهستانی و صعب العبور بودن نزدیک به $\frac{3}{4}$ منطقه ارتباطات میان روستاها با هم و با مراکز شهری به دشواری انجام می گیرد.

تراکم جمعیت روستایی در سطح دهستان

کمترین درجه تراکم جمعیت در دهستان های میشه پاره وحسن آباد از بخش کلیبر و دهستان ورگهان از بخش هوراند قرار دارد (۵-۱۵ نفر در کیلو متر مربع) بیشترین درجه آن در دهستان از مدل شمالی از بخش ورزقان و دهستان گرمادوز از بخش کلیبر و دهستان چهاردانگه و دودانگه از بخش هوراند واقع است (۳۰-۵۰ نفر در کیلو متر مربع) و بقیه مناطق از تراکم متوسطی برخوردار است (۱۵-۳۰ نفر در کیلو متر مربع)

تراکم جمعیت روستایی در سطح بخش

کمترین درجه تراکم جمعیت در بخش های خدافرین و مرکزی قرار دارد (۵-۱۰ نفر در کیلو متر مربع) و بیشترین تراکم از حد متوسط تراکم جمعیتی برخوردار است (۱۰-۱۵ نفر در کیلو متر مربع). (منبع ۶)

شکل شماره ۱۱- نقشه پراکنش آبادیهای شهرستان اهر

نواع ژئومورفولوژیک روستاها

براساس سیمای فیزیکی و ارتفاعات جغرافیایی (ژئومورفولوژیک) روستاها، آنها را می توان در سه دسته زیر طبقه بندی کرد:

الف) روستاهای کوهستانی که در مناطق مرتفع واقع شده اند و به دو شکل روستاهای خط الراسی در بالای کوه ها و ارتفاعات و روستاها میان دره ای (در داخل دره ها) دیده می شوند. خانه های این روستاها به صورت هم تراز در زمینی نسبتاً هموار، یا به صورت پله کانی و تراس بندی شده در زمینی شیب دار ساخته می شوند.

ب) روستاهای پایکوهی که در دامنه کوه ها و تپه ها و در حاشیه نیمه مرتفع دشت ها و مناطق جلگه ای ایجاد شده اند.

ج) روستاهای دشتی و جلگه ای که در زمین های پست دشت ها و مناطق جلگه ای کنار رودخانه ها ایجاد شده اند.

به طور کلی ۷۶ درصد از کل روستاهای اهر کوهستانی و پایکوهی و ۲۴ درصد آنها دشتی و جلگه ای است.

این امر نشان می دهد که ۳/۴ وسعت منطقه را کوهستان فراگرفته است. تمام مساحت دهستان های حسن آباد، چهاردانگه، دیزمار شرقی، کلیبر و سته پاره کوهستانی است و دهستان هایی که مناطق کوهستانی کمتری دارند عبارتند از ورگهان (۲۷/۵ درصد)، حومه (۵۱ درصد) و از مدل شمالی (۵۳ درصد)، در سطح شهرستان، بخش ورزقان با ۸۲ درصد، بیشترین و بخش مرکزی با ۵۱ درصد، کمترین نسبت روستاهای کوهستانی منطقه را به خود اختصاص می دهند.

تراکم آبادی در منطقه اهر

تراکم آبادی های روستایی در سطح منطقه به قرار زیر است:

الف) کم ترین درجه تراکم آبادی های روستایی، در مناطق دشتی شهرستان اهر (دشت شمال - غربی در دهستان دیزمار غربی و دشت جنوب در دهستان مواضع خان) دیده می شود.

ب) پس از آن، کم تراکم ترین میزان تراکم آبادی ها در مناطق قشلاقی شهرستان (قشلاق شمال شرقی در دهستان گرمادوز و قشلاق جنوب شرقی در دهستان ورگهان) به چشم می خورد .

ج) مناطق کوهستانی منطقه (ارتفاعات مرکزی واقع در دهستان های میشه پاره و حسن آباد ، ارتفاعات شمالی در دهستان حومه ، و منطقه کوهستانی جنوب غربی در دهستان دیزمار غربی) از این نظر در مرتبه سوم قرار می گیرد .

د) چهارمین درجه از نظر تراکم آبادی های روستایی را مناطق جلگه ای کنار ارس و مناطق غربی جلگه ای اطراف رودخانه " اهر چای " و زمین های جلگه ای " قره سو " به خود اختصاص می دهند .

ه) تراکم ترین منطقه از نظر تراکم آبادی ، مناطق جلگه ای پست در قسمت های شرقی " اهر چای " و جلگه های اطراف رود " آیش احمد " است

جدول شماره ۵-پراکندگی روستاهای کوهستانی ودشتی جلگه ای منطقه مورد مطالعه

شهرستان ها	۱۳۷۵		اراضی زراعی		جنگل		موقع		جمع
	روستاها	جمع روستاهای کوهستانی	مساحت	درصد	مساحت	درصد	مساحت	درصد	
اهر	۴۳۰	۳۶/۲	۱۸۴۴۸۲	۲۹/۳	۴۵۰۰۰	۷/۱	۴۰۰۰۰۰	۶۳/۵	۶۳۰۲۹۲
کلیبر	۳۷۲	۱۸/۲	۶۶۰۳۸	۱۵/۲	۹۰۷۷۵	۲۰/۹	۲۷۷۱۴۰۰	۶۳/۹	۴۳۴۳۲۵
کل استان	۲۷۶۲	3/34	۱۲۱۲۵۳۸	۲۵/۷	۱۴۴۰۷۵	۳/۱	۲۳۹۶۴۵۰	۵۰/۸	۴۷۱۴۶۷۹/۵

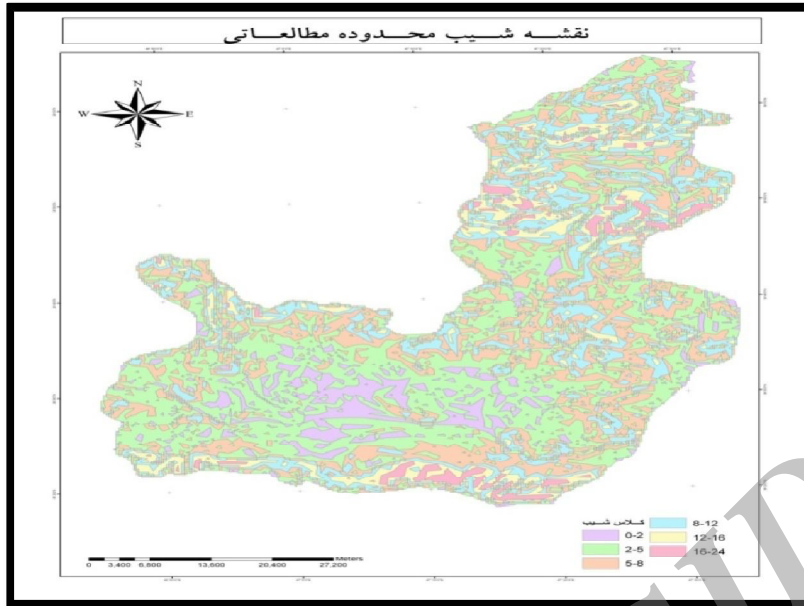
منبع: طرح جامع مطالعات قابلیت سنجی ۱۳۷۶ سازمان مدیریت و برنامه ریزی

از نظر پراکندگی فعالیت ها عمده فعالیت های کشاورزی و زیرشاخه های وابسته به آن در شیبهای ملایم شهرستان متمرکز شده اند. عبور کوچک چای از درون شهر عملاً شهر را به دو منطقه شرقی و غربی تقسیم می کند که مشخصات شیب آنها به شرح زیر است :

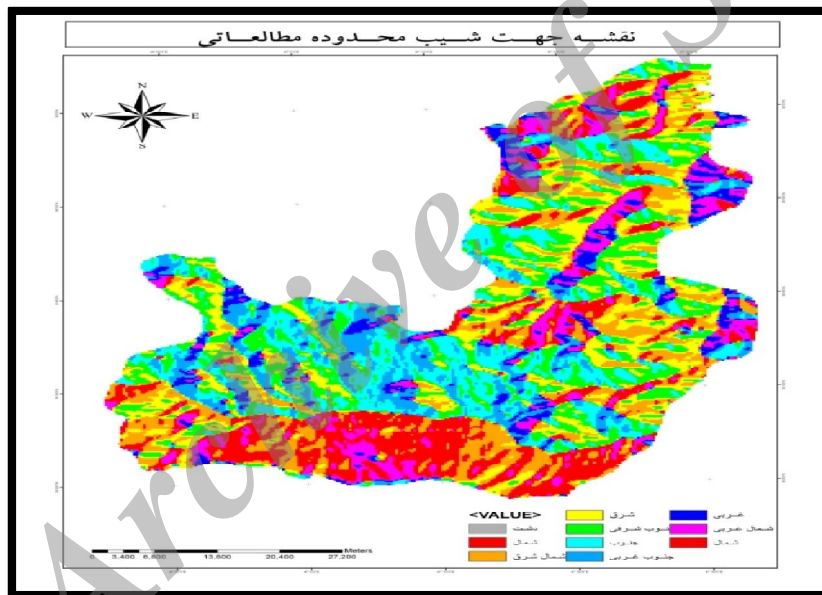
۱- اراضی سمت شرق کوچک چای که شیب عمومی آن از جهت شرق به غرب است و در قسمت جنوبی آن چند تپه کوچک قرار دارد .

۲- بخشی از اراضی سمت غرب رودخانه تا حد خ شیخ شهاب الدین دارای شیب متوسطی از طرف غرب به شرق است و از لحاظ جمعیتی ، جمعیت متوسطی را در خود جای داده است .

۳- اراضی سمت غرب خیابان شیخ شهاب الدین دارای شیب عمومی از شمال به طرف جنوب است که در نقاط مختلف دارای پستی و بلندیهای نامشخص است.

شکل شماره ۱۲- نقشه شیب شهرستان اهر

نقشه ۱۲-جهت شیب شهرستان اهر

نتیجه گیری

شهرستان اهر یکی از کانونهای توسعه از بعد گردشگری و معدن می باشد. به دلیل وضعیت خاص توپوگرافی منطقه، مضرس بودن برخی ارتفاعات، دره های تنگ و عمیق و واحدهای تپه ماهوری و کوهستان از عوامل عمده تاثیر گذار در پراکنش کانونهای جمعیتی روستایی و شهری می باشد. که این عوامل ضمن ایجاد محدودیت های توسعه کشاورزی منطقه قابلیت هایی نیز از نظر گردشگری در منطقه ایجاد نموده است از طرفی به دلیل وجود منابع طبیعی و نیز وجود معادن معدنی و همچنین قابلیت های بالای زیست محیطی از جمله وجود منابع آب فراوان و پوشش گیاهی غنی شهرستان، قابلیت زیادی برای توسعه در این بخشها دارد که با مدیریت و برنامه ریزی می توان توسعه شهرستان را تصریح کرد.

این شهرستان با وجود قابلیت های فراوان توسعه تنها سهم بسیار اندکی از جمعیت شهری و روستایی استان آذربایجان شرقی را به خود اختصاص داده به طوریکه مجموع منطقه شمالی استان شامل شهرستانهای اهر، کلیبر و اهر مجموعاً تنها ۵ درصد جمعیت شهری و ۱۵ درصد جمعیت روستایی را در خود جای داده اند این در حالی است که نزدیک به یک چهارم مساحت استانی متعلق به منطقه شمالی است. نبود زیرساختهای مناسب توسعه به خصوص در زمینه های ارتباطی انرژی و فناوری اطلاعات از عوامل اساسی عقب ماندگی این شهرستان است از طرف دیگر پراکندگی سکونتگاههای روستایی و عدم وجود امکانات لازم در این منطقه و همچنین عدم تنوع فعالیتهای اقتصادی روستایی و شهری زمینه مهاجرت های گسترده در این شهرستان فراهم ساخته است بر همین اساس این شهرستان یکی از شهرستانهای عمده مهاجر فرست استان محسوب می شود که همواره تغییرات جمعیت در آن به خصوص در مناطق روستایی منفی بوده است. نرخ بیکاری در این شهرستان با توجه به کمبود امکانات و فعالیتهای بالاتر از متوسط استانی است و معادل ۷/۵ درصد می باشد.

فعالیت عمده کشاورزی این منطقه زراعت و دامداری است که زراعت آن به صورت دیم و مبنی بر زراعت سنتی است. و هنوز از قابلیت مکانیزاسیون در اراضی کشاورزی این شهرستان استفاده عمده ای صورت نگرفته است. فعالیت دامپروری نیز از دیر باز نقش مهمی در حیات اقتصادی ساکنین شهرستان اهر داشته است وجود مراتع غنی و وسیع و ویژگی طبیعی شهرستان از قابلیت های مهم این شهرستان در زمینه دامپروری است که می تواند در پویایی اقتصادی شهرستان نقش موثری داشته باشد. به دلیل

کوهستانی و صعب العبور بودن نزدیک به $\frac{3}{4}$ منطقه ارتباطات میان روستاها با هم و با مراکز شهری به دشواری انجام می گیرد.

به طور کلی دشت ها و مناطق قشلاقی کم تراکم ترین نقاط منطقه و دره های پست جلگه ای اطراف رودخانه های بزرگ متراکم ترین نقاط شهرستان هستند و بقیه جاها از تراکم متوسط آبادی برخوردارند. مطالعه جمعیتی روستاهای شهرستان اهر نشان می دهد که روستاهای کوچک در حال فروپاشی و تخلیه سریع جمعیت هستند.

در مناطق روستایی شهرستان اهر تدریجا از درصد جمعیت فعال به نفع جمعیت جوان گاسته می شود. میزان فعالیت جمعیت مناطق روستایی شهرستان اهر و میزان اشتغال آنها طی دودهده اخیر پیوسته رو به کاهش بوده زیرا جمعیت رو به جوانی رفته است. در این مدت بخش های صنعت و کشاورزی به نفع بخش خدمات تضعیف شده اند.

پیشنهادات

- توسعه سطح زیر کشت اراضی آبی از طریق کنترل و بهره برداری بهینه از منابع آبهای سطحی و زیر زمینی و بهبود شیوه های آبیاری و شبکه های انتقال آب
- اتخاذ شیوه های پیشرفته کشت وسیع در مناطق عمده دیمکاری شهرستان
- ساماندهی محدوده های کنونی کشت آبی با اولویت اراضی آبخور سدهای موجود و در دست احداث از طریق یکپارچه سازی و تجهیز و نوسازی اراضی، تکمیل و توسعه شبکه های آبیاری و زهکشی
- تاکید بر ایجاد الگوی کشت مناسب با مزیت های نسبی منطقه
- افزایش راندمان محصولات زراعی و باغی در واحد سطح از طریق عملیات به زراعی، مدیریت صحیح مزرعه، بهره گیری از گونه های پر محصول، کاهش ضایعات، افزایش بهره وری و بهسازی ماشین آلات کشاورزی و ...

- افزایش سطح زیر کشت محصولات دائمی

- تقویت برنامه ریزی، مدیریت و آموزش منابع انسانی در بخش بهداشت و درمان

- ارتقاء توان گردشگری از طریق گسترش زیر ساختها در نواحی گردشگری

منابع

- ۱- جهاد سازندگی استان آذربایجان شرقی ، شرکت مهندسین مشاور تدبیر جاهد، گزارش زمین شناسی و ژئومورفولوژی حوضه اهر چای جلد ۲،
- ۲- سازمان زمین شناسی کشور، نقشه زمین شناسی ۱/۲۵۰۰۰۰ اهر
- ۳- سازمان زمین شناسی کشور ۱۳۶۵، گزارش زمین شناسی منطقه اهر ورقه ۱/۱۰۰۰۰۰
- ۴- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان آذربایجان شرقی ۱۳۸۳، سیمای شهرستان اهر
- ۵- سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان آذربایجان شرقی ۱۳۸۵، طرح توسعه ناحیه اهر
- ۶- سازمان مدیریت و برنامه ریزی آذربایجان شرقی ۱۳۷۶، طرح جامع مطالعات قابلیت سنجی استان آذربایجان شرقی، جلد ۲ مطالعات جمعیتی
- ۷- سازمان مدیریت و برنامه ریزی آذربایجان شرقی ۱۳۷۰، گزارش تفصیلی جامعه شناسی روستایی شهرستان اهر
- ۸- مرکز آمار ایران، سرشماری عمومی نفوس و مسکن، استان آذربایجان شرقی، ۱۳۷۵، ناشر مرکز آمار ایران
- ۹- مرکز آمار ایران ، سرشماری عموم و نفوس و مسکن ۱۳۵۵ ، ناشر مرکز آمار ایران
- ۱۰- مرکز آمار ایران ، سرشماری عموم و نفوس و مسکن ۱۳۶۵ ناشر مرکز آمار ایران
- ۱۱- محمودی. قاسم ۱۳۷۳، جغرافیای شهری اهر، پایان نامه کارشناسی ارشد، راهنما: شفیقه ناظری، دانشگاه آزاد واحد شهرری
- ۱۲- سرشماری عمومی جمعیت ۱۳۷۰ مرکز آمار ایران، ناشر مرکز آمار ایران
- ۱۳- وزارت مسکن و شهرسازی، ۱۳۷۵، طرح توسعه و عمران ناحیه ای شهرستان اهر
- ۱۴- وزارت مسکن و شهرسازی ، ۱۳۸۰، طرح توسعه و عمران ناحیه ای شهرستان اهر
- ۱۵- وزارت کشاورزی استان آذربایجان شرقی، ۱۳۸۱، سیمای آماری ۱۳۸۱